

6. TYPOLOGIE OSOBNOSTI

SIGMUND FREUD (1856 – 1939)

Nevědomí je klíčovým pojmem a určujícím činitelem duševní dynamiky, jeho zdrojem jsou **potlačené (vytěsněné) psychické obsahy – přání, představy, pocity**, které by jinak vyvolaly konflikty.

Topický (topografický) model:

- a) Vědomí.
- b) Předvědomí (cenzura, cenzurní bariéra mezi nevědomím a předvědomím).
- c) Nevědomí.

Model psychických instancí:

1. **ID (ONO) – komplex pudů, princip slasti**, iracionální, chce **okamžité uspokojení svých tužeb**, nestará se o ostatní, **rezervoár psychické energie**, ryzí ID – kojeneček.
2. **EGO (JÁ) – racionálně-logické myšlení** jako produkt výchovy a vzdělávání, **princip reality**, důležitá nevědomá funkce – **vyrovnávání napětí mezi ID a SUPEREGO** (mezi pudy a morálkou).
3. **SUPEREGO (NADJÁ) – moralizující síla v osobnosti**, osobní morálka – internalizované **normy z kultury a výchovy, princip dokonalosti** – žádná slast – vědomá část SUPEREGA obsahuje vědomě **zvnitřněné zákazy a pochvaly**, vyvíjí se identifikací s rodičem stejného pohlaví.

Princip slasti, reprezentující aktivitu pudů, je ve stálém **konfliktu s principem reality**, reprezentujícím realistický vztah ke skutečnosti. **Pudové založení** stále bojuje s **restriktivním prostředím**, které **potlačuje** hlavně **projevy sexu a agrese**, a s morálkou.

Dvěma **hlavními pudy** jsou **Eros a Thanatos**. **Pudy** jsou somatické požadavky kladené na psychiku – jsou **vrozené**, patří k ID a **projevují se napětím**.

Eros je zaměřen na **získání sexuální slasti** a pojí se s erogenními zónami.

Thanatos je **destruktivní**, řídí se principem **nirvány** – naprostého **pokoje a neexistence utrpení**, nalézáme ji ve **smrti**, projevuje se **zlostí a agresivitou**, nebo masochismem (podle toho, jestli je obrácen ven nebo dovnitř).

PSYCHOSEXUÁLNÍ VÝVOJ:

Periodizace se zakládá na zákonitém **přesunu erotogenních zón těla**, z nichž dítě získává maximální **libost** při ukojování sexuálního pudu.

1. **Orální stadium (do 1 roku)** – hlavní zdroj libosti a pudového uspokojení dítěte je **stimulace orální zóny těla**. Dítě získává **libost ze sání**, ať je spojeno s nasycením nebo ne (strkání věcí do úst), když mu narostou zuby, získává **libost z kousání** – **první frustrace je z odstavování** matkou.
2. **Anální stadium (2 – 3 roky)** – dítě získává pudové uspokojení ze stimulace anální krajiny, především při **zadržování a vypuzování exkrementů** – tam je centrum **odměn i frustračních prožitků**.
3. **Falické stadium (4 – 6 let)** – místo uspokojování se přesouvá na **genitální oblast**. Jak se zájem dítěte obrací na genitál, je patrné z jeho zvědavosti na **anatomické rozdíly mezi pohlavími**, na to, jak se **rodí děti**, na sexuální aktivitu rodičů. Infantilní masturbace je častá. Láska malého chlapce k jeho matce má podle Freuda sexuální rysy – dětinská **přání vzít si matku** jsou spojeny s **žárlivostí a rivalitou vůči otci (Oidipův komplex)** – **strach z potrestání** (kastroční úzkost) vede chlapce k potlačení sexuálních přání vůči matce a k **identifikaci s agresorem (otcem)**, která s sebou přináší všechny atributy otce (i jeho moc) – to je potřeba k **převzetí vlastní sexuální role**. U **dívek** je to méně bouřlivé (**Elektrín komplex**).
4. **Stadium latence (7 – 11 let)** – v době, kdy dítě vstupuje do školy, ustupují na čas jeho emoční a **sexuální tužby do pozadí**, období **relativní stability** zaměřené na **osvojování kulturních hodnot, poznatků** a sociálních rolí.
5. **Genitální stadium (od 12 let)** – dospívající začíná navazovat vztahy mimo rodinu a postupně hledá **heterosexuální vztahy**.

CARL GUSTAV JUNG (1875 – 1961)

Jungovým základním přínosem je komplexní pohled na psychiku a vývoj osobnosti, hledal oporu pro své **teorie ve snech, mýtech, legendách a pověstech**.

Pudy nejsou hlavními hybnými silami. Lidé jsou ovlivňováni jak svými **minulými zážitky**, tak svými **aspiracemi do budoucna**. Pro dosažení **psychického zdraví** je třeba **integrovat** všechny **protichůdné síly v osobnosti** do koherentního celku.

Nevědomí – osobní a kolektivní.

- a) **Osobní nevědomí** – získané, závislé na **osobní historii jedince**, vzniká ze zapomenutých, **potlačených nebo vytěsněných zážitků** a myšlenek, traumatických prožitků, vyjevuje se **ve snech a fantaziích**.
- b) **Kolektivní nevědomí** – to psychika **zdědila** (instinkty a archetypy) – společný jmenovatel **všech lidí** – tam jsme všichni stejní.

Archetypy (pojem převzat od křesťanského učenice **Augustina**) – **praobrazy**, původní modely, **vzorové chování**. **Predisponuje** nás určitým způsobem **vnímat, prožívat a reagovat**. Zrcadlí se **ve snech** a v **umění užívaných symbolech**, například narození a smrt, hrdina, velká matka, moudrý stařec.

Archetypy:

- a) **Persona** – **veřejná tvář, role**, souvisí s principem společenského přijetí a osobní nezávislosti, umožní **jedinci uchovat** si svoji **individualitu** při **podřizování** se určitým **požadavkům společnosti**, **maska** k utváření **dojmu** a **skrytí pravé povahy**, je užitečná, ale jen pokud **nenahradí** vědomá rozhodnutí jedince přílišným konformismem, pak se člověk **stává povrchním** a je **oddělen** od svých **pravých citových zážitků**.
- b) **Animus a anima** – dvě modalitý téhož archetypu – **ženská stránka v mužích** (pasivita) a **mužská stránka v ženách** (asertivita) – pomáhá nám **chápat a ocenit druhé pohlaví** a uplatnit některé **jeho znaky ve vlastním chování**, **nebezpečí** je v tom, obrátí-li se **archetyp ven a převládne**, pak ztratí žena svoji ženskost, svou přizpůsobenou ženskou personu.
- c) **Stín** – **animální stránka**, každý člověk nosí **nátěr civilizace na zvířeti**, které se v něm skrývá, **odvrácená stránka vlastní povahy**, také ovšem **zdroj vitality, spontaneity a tvořivosti**, stín by měl být **přijat jako součást povahy**, člověk bez stínu ztrácí svoji celostnost, životnost.
- d) „**Mana – osobnost**“ – **moudrý stařec** jako personifikace **duševního (duchovního)** principu a **velká matka** jako personifikace **tělesného (hmotného)** principu.
- e) **Bytostné JÁ – SELF** – **nejzákladnější archetyp**, jádro, primárním symbolem je mandala (magický kruh), SELF může být **zralé nejdříve ve středním věku** (věk nad 40 let), chce **vytrvalost a moudrost**.

Typologie:

Introverze a extraverze – podle zaměření já dovnitř a ven.

Typy osobnosti podle převládající mohutnosti – **psychické funkce EGA:**

1. **Myšlení** – co předmět je, racionální.
2. **Cítění** – hodnota předmětu, přijatelný – nepřijatelný, racionální.
3. **Čítí** – smyslové vnímání – smyslová zkušenost, že něco je, iracionální.
4. **Intuice** – skrytý význam předmětu – odkud to přichází a kam to jde, iracionální.

Kombinací vzniká **osm typů osobnosti** – **jedna** z těchto funkcí je vždy **dominantní** – superiorní – a tím i **vědomá**, ostatní jsou **podřizené a spíše nevědomé**, jsou uspořádány komplementárně.

BEHAVIORISMUS

JOHN BROADUS WATSON

- **Člověk** – mechanismus – výsledek **působení prostředí**.
- Osobnost – produkt **soustavy zvyků**.
- Všemocnost **výchovy**.

BURRHUS FREDERICK SKINNER:

- **Člověk** – *black box* (černá skříňka), **nezkoumat motivy, emoce, konflikty, pudy** – nelze je objektivně pozorovat, pozorovat lze **pouze chování**,
- **Učení operantním podmiňováním** – operantní akce jsou spontánně vzniklým výsledkem aktivního pokusu o adaptaci – zpočátku jsou náhodné a ty, které vedou k užitečnému výsledku, se upevňují – **učení pokus/omyl** – zpevňováno **odměnami a tresty** od okolí – reakce, které jsou **odměňovány**, se **posilují** (člověk je opakuje)
- **Člověk není svobodnou** bytostí iniciující vlastní aktivitu – je určen **vnějšími stimuly**.

Behaviorismus se uplatňuje ve výchově a poradenství proto, že nabízí technologii dosahování **rychlých změn**.

JULIAN ROTTER

Místo kontroly – *locus of control*

Interní versus externí – jde o kontinuum, ne buď anebo.

- a) Osoba s **externím místem** kontroly má za to, že její **úspěchy i nezdary** jsou určeny **vnějšími vlivy** (smůla, moc druhých, nepředvídatelné vlivy), **vláčení životem**.
- b) Osoba s **interním místem** kontroly – **úspěchy a neúspěchy** jsou determinovány jejími vlastními **aktivitami a schopnostmi** – věří, že sama výrazně **určuje svůj život**.

HANS JÜRGEN EYSENCK

Hierarchický model struktury osobnosti:

Nejvýše jsou tzv. **superryisy** – například extroverze, jsou kontinuální, mají **největší vliv na chování**.

Jednotlivé rysy – jsou zahrnuty v superryisech (sociabilita, živost).

Superryisy:

1. **Extraverze – introverze.**
2. **Neuroticismus – emoční labilita a stabilita.**
3. **Psychoticismus – síla EGA** – vysoký skóre psychoticismu – egocentrismus, impulzivita, necitlivost vůči druhým, obtížně vycházejí s druhými.

Eysenckovy dotazníky

Eysenck Personality Inventory (EPI), Eysenck Personality Questionnaire (EPQ) – česky DOPEN.

BIG FIVE

Lexikální přístup k osobnosti – založen na předpokladu, že nejvýznamnější individuální rozdíly jsou **kódovány v přirozeném jazyce** v podobě jednotlivých slov.

Costa, McRae – ze **slovníku** vybrali všechny **termíny postihující chování a prožívání** jedince a z nich odvodili pět faktorů:

OCEAN:

1. **Otevřenost vůči zkušenosti** (*openness*) – aktivní vyhledávání nových zážitků, tolerance k neznámému a jeho objevování – **zvědaví, upřednostňují rozmanitost**, živou představivost, často se chovají nekonvenčně, zkoušejí nové způsoby jednání, tvořiví – **konzervativní, nemají rádi změny**, těžko se přizpůsobují novým situacím, neumí rychle reagovat.
2. **Svědomitost** (*conscientiousness*) – uspořádaný, **zodpovědný, svědomitý, vytrvalý** – **nedbalý, nespolehlivý, nesvědomitý, nestálý**.
3. **Extraverze** (*extraversion*) – **povídavý, otevřený, ukvapený, sociabilní** – **mlčenlivý, rezervovaný, opatrný, uzavřený**.

4. **Laskavost/ přívětivost** (*agreeableness*) – dobromyslný, důvěřivý, mírný, kooperativní – vznětlivý, nedůvěřivý, svéhlavý, negativistický.
5. **Neuroticismus** (*neuroticism*) – **emocionální stabilita** – emocionální **labilita** – vyrovnaný, **soustředěný, klidný** – nervózní, **úzkostný, podrážděný**.

HUMANISTICKÉ SMĚRY

CARL RANSOM ROGERS

- Ovlivnil pomáhající profese, když navrhl **nový přístup** – **zaměřený na klienta**, respektive na **člověka**, středem jeho teorie osobnosti je **JÁ – SELF**, zdůrazňující **jednotu a jedinečnost každého člověka**.
- Prohlásil, že vše, co ví o osobnosti, se **naučil od svých klientů** – nespoléhal na diagnostické nástroje, upřednostňoval informace od klientů, propagoval **ochranu lidské individuality**.
- Kládl **důraz na existenci a na svobodu** – **člověk je proces**, nikoli hotový výtvar, a přestože v praxi omezen normami, **potřebuje užívat své svobody**.
- **Optimistický pohled na organismus** – je moudřejší než vědomí, lidské chování je dokonale racionální a **postupuje uspořádaně k cíli**, naše **obran**y nám to ale **znemožňují** poznat, takže vědomě se ubíráme někam a organismem jinam.
- Člověk má přirozenou tendenci **pohybovat se směrem k nezávislosti**, sociální **odpovědnosti**, **tvořivosti a zralosti** – jako **strom vyrostе sám** – ze semínka jabloně vždycky vyrostе jabloň – my máme jenom odstraňovat překážky, aby rostl dobře.
- **Základní motivace** – **tendence k sebeaktualizaci**, realizující tendence, obsahuje potřeby biologické, bezpečí, nezávislosti, sebeřízení a naplnění prostředí interpersonálních vztahů.
- **Vrozená tendence** organismu **aktualizovat svou kapacitu**, rozvíjet, stát se tím **nejlepším JÁ**, jaké vrozená povaha umožňuje.
- Nalezení pravého já – těžké, znamená přestat se skrývat za klamy a předstírání a přiblížit se skutečnému obsahu prožívání.
- Ve vývoji dítěte – často **podmíněná láska** – za jakých podmínek je **dítě přijato**, za jakých získá pozitivní vztah – to **nevede k rozvoji** plně fungující osobnosti.
- **Bezvýhradný pozitivní vztah** – respektuji tě a **přijímám právě takového**, jaký jsi, a právě proto, že jsi takový, jaký jsi.
- **Kongruence** – **shoda mezi prožitky organismu** a jejich symbolizací v JÁ, inkongruence – **rozpor mezi prožitky** a jejich vnímáním. **Kongruence osobnosti terapeuta** je podmínkou **úspěšné psychoterapie**.

VIKTOR EMIL FRANKL (1905 – 1997)

Existenciální hodnoty:

1. **Zážitkové hodnoty.**
2. **Tvůrčí hodnoty.**
3. **Postojové hodnoty.**

- Franklova teorie osobnosti staví na neustálém **hledání smyslu v různých situacích**. Člověk je svobodný, přestože **není osvobozen od podmínek**, může k nim ale **zaujmout** jakýkoli **postoj** – je na něm, zda se jim podrobí nebo nikoli.
- Na podporu **existence vůle ke smyslu** poukazuje na empirické výzkumy, které potvrdily, že člověk **raději vykonává smysluplnou práci, než práci dobře placenou**.

Smysl lze objevit vykonáním činu, prožitím hodnoty nebo utrpením

1. **Vykonání činu** – spadá sem **veškeré konání**, vše obsahuje **skrytý smysl** (tesař – pohled na výrobek, poutivě vynaložené úsilí, uklízečka – smysl v čistotě, která čeká na dalšího hotelového hosta). Naproti tomu čin, který je svou **povahou cenný**, se může stát **nesmyslným**, je-li vykonáván sebestředně, **bez ohledu na druhé** (umělec – maluje, co se prodává, sociální pracovník – léčí si své sebevědomí). Smysluplné lidské dílo je zacíleno za hranice vlastního já, **sebetranscendence** přitom **nevyžaduje hrdinské činy** – každý zdánlivě **bezvýznamný čin** vykonaný **s ohledem na druhé** se stává sebezpřesahujícím, vpravdě **lidským a smysluplným** – stavba **katedrály v Chartres** (tesař, kameník, zametající žena).
 2. **Prožití hodnoty** – opravdový lidský zážitek, který člověka obohacuje a povznáší (z uměleckého díla, krásy přírody, lidského výkonu). Nejhodnotnější zážitkem je podle Frankla láska – zvyšuje vnímavost vůči plnosti hodnot – milenci, staří přátelé, rodiče – děti, zduchovnělá láska člověka, který se oddal své službě.
 3. **Utrpení** – nevyhledáváme, ale je v každém životě, příležitost pro nejhlubší růst – tragická triáda – utrpení, vina, smrt. Je-li člověk vystaven situaci, z níž není úniku, má možnost naplnit nejhlubší smysl utrpení. Nejvíc záleží na postoji, který k utrpení zaujme – hrdinou se stane, když své utrpení přemění v morální vítězství.
- Všechny **krátkodobé** a přechodné způsoby **naplňování smyslu** by měly vést **k dlouhodobému životnímu smyslu, osobnímu povolání** (krátkodobý – student se učí na zkoušky, znova a na další, absoluuje, najde si zaměstnání, v němž může nalézt dlouhodobý smysl).
 - **Existenciální vakuum – prázdnota** – zážitek lidí **postrádajících smysl** ve svém životě. Podle Frankla převažující **příčina sebevražd** je toto vakuum – hlavně **majetných lidí** a úspěšných studentů, též u **alkoholismu, delikvence**.
 - Asi pětina **neuróz** je podmíněna **pocitem bezesmyslnosti** – vzniká noogenní neuróza.

EDUARD SPRANGER

Typy hodnot – základní **hodnotové směřování člověka**, u každého jsou zastoupeny v **jiném poměru**:

1. **Teoretický typ** – osoba zaměřena na **hledání pravdy, racionální, kritický, empirický přístup** k životu, intelektuální, věda, filosofie, **hodnota – poznávání, cíl – poznání pravdy**, charakter – individualista, teoretik, abstrakce, poznávání neosobní, neprožitkové.
2. **Ekonomický typ** – hodnotu má vše **pragmatické a užitečné, praktičnost**, vydělávat peníze, **hodnota – užitečnost, cíl – obhajoba vlastní existence**, charakter – hledá **užitnou hodnotu, prospěch**, vše jako prostředek **udržení vlastní existence**, hodnoty vidí ve vnějším efektu, požitku, blahobytu.
3. **Estetický typ** – hodnotou je tvar, **harmonie, měřítkem krása, dokonalost, hodnota – krása, cíl – hledání harmonie**, charakter – citově založený, prožívá po svém, často **odtržený od reality**.
4. **Sociální typ** – hodnotou a jedinou vhodnou formou mezilidských vztahů je láska, **hodnota – láska, cíl – konání dobra**, charakter – zaměřen na lidi, vždy **ochoten pomoci, empatický**.
5. **Politický typ** – zájem o moc, **vliv a vůdcovství, hodnota – moc, cíl – ovládnutí druhých**, charakter – úsilí o moc, ovládnutí druhých, dominance, sebezdržování.
6. **Náboženský typ** – porozumět světu jako sjednocenému celku, **jednotu a vyšší význam** hledá v **kosmu, hodnota – jednota, cíl – překračování a překonávání sebe sama**, charakter – lhostejný k materiálním hodnotám, zaměřen na vyšší cíle, utváření **nejvyšších hodnot a pojetí smyslu života**.